

ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ – УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена проблемам застосування кластерів у регіонах України на основі використання підходів, класифікаційних ознак, які визначають ефективність їх інноваційного розвитку.

Ключові слова: регіон, економіка регіонів, інновації, фірми, ресурси, кластери, підходи, ознаки.

Світовий досвід доводить, що кластерний розвиток регіонів є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки країни. Для регіонів України кластеризація стала одним з напрямів розбудови економіки та підтримки її на належному рівні у системі світових господарських відносин. Однак необхідно враховувати, що кластери принесуть очікувані результати тільки тоді, коли їх діяльність адаптована до динамічних змін у зовнішньому середовищі, що їх оточує.

Кластер є відносно новим інструментом підвищення конкурентоспроможності країни та каталізатором розвитку її специфічних галузей, соціальним мотиватором та політико-економічним інструментом управління. У товарообміні з'явилися зустрічні потоки, що складаються з продукції одних і тих самих галузей, яка відрізняється одна від одної якістю. Саме це і робить необхідним аналіз процесів кластеризації, які виступають сьогодні необхідною умовою успішного та ефективного розвитку країн, регіонів і окремих підприємств і виявом ефективного використання ресурсів з метою посилення конкурентних позицій економічних суб'єктів в умовах нестабільного розвитку товарних ринків.

Світова економіка переживає важкі часи. Особливо криза зачепила країни, які орієнтовані на експорт лише природних ресурсів та напівфабрикатів, що само по собі не виведе країну із бідності. Покращення настане лише тоді, коли в реальний сектор будуть знову спрямовані масові інвестиції та інновації.

Світова криза змінює не лише спосіб мислення, вона суттєво перетворює світ, у тому числі змінюється й Україна: її влада, бізнес, громадськість та шлях взаємодії в інноваційному оновленні реальної економіки та фінансів. Суспільство повинно стати конкурентоспроможним у складному глобалізованому світі.

Новою для України перспективною формою взаємодії влади, бізнесу і громадськості може стати їх спільна діяльність у складі територіально-галузових кластерів – добровільних об'єднань взаємодоповнюючих територіальних ресурсів. Кластер – довіра, взаємодопомога та взаємодія у спільному виробництві інноваційних товарів. Україні потрібна кластеризація усієї країни, бо кризи

здолають нові знання та технології, новий рівень внутрішнього попиту.

Причини виникнення кластерів безпосередньо пов'язані з детермінантами національної переваги і є проявом їхнього систематичного характеру. Одна конкурентоспроможна галузь допомагає створенню іншої в процесі взаємозміцнюваних відносин. Така галузь часто буває найвимогливішим покупцем товарів і послуг, від яких вона залежить. Її наявність у країні стає важливим фактором, що визначає зростання конкурентоспроможності. Одна галузь, конкурентоспроможна на світовому ринку, може також створити низку нових суміжних, забезпечуючи їм легкий доступ до ринку, використовуючи диверсифікованість визнаних компаній або стимулюючи виникнення нових фірм шляхом відділення. Коли формується кластер, усі виробництва в ньому починають один одного взаємно підтримувати. Вигода поширюється у всіх напрямках зв'язків. Активна конкуренція в одній галузі поширюється на інші галузі кластера. Нові виробники, що приходять з інших галузей кластера, прискорюють розвиток, стимулюючи різні підходи до НДДКР і забезпечуючи необхідні кошти для впровадження нових стратегій і кваліфікацій. Відбувається вільний обмін інформацією й значне поширення нововведень по каналах постачальників або споживачів, що мають контакти з численними конкурентами. Взаємозв'язки усередині кластера, часто абсолютно несподівані, ведуть до розробки нових шляхів у конкуренції й породжують зовсім нові можливості. Наявність кластерів сприяє збільшенню обміну інформацією й підвищенню ймовірності появи нових підходів, а також виникненню нових виробників, що з'являються з галузей-споживачів, із суміжних галузей або ж шляхом відділення. У деякому сенсі вони відіграють роль творця аутсайдерів, які можуть внести щось нове в конкурентну боротьбу [8, с. 74, с. 86].

Наявність цілого кластера галузей прискорює процес створення факторів там, де є група внутрішніх конкурентів. Усі фірми із кластера взаємозалежних галузей роблять інвестиції в спеціалізовані технології, інформацію, інфраструктуру, що веде до масового виникнення нових фірм. Кластер загалом сприяє великим капіталовкладенням і спеціалізації.

Непоодинокі спільні проекти галузевих асоціацій, у яких беруть участь взаємозалежні фірми з різних галузей. Уряди й університети присвячують кластерам багато уваги.

Міжнародна репутація країни в цих галузях також зростає. Напрямок цього зростання залежить від структури самих кластерів, які неоднакові в різних країнах. У Японії спостерігається тенденція до розвитку кластерів по горизонталі, тому що визнані японські компанії активно намагаються проникнути в певні галузі, чому сприяє природа їхніх цілей і схильність до внутрішньої диверсифікованості. В Італії кластери розвиваються по вертикалі, тому що нові компанії відокремлюються для того, щоб обслуговувати ще більш спеціалізовані ніші, і починають займатися поставками. У процесі розвитку кластера економічні ресурси надходять до нього з ізольованих галузей, які не можуть використати їх настільки ж продуктивно. Чим більше галузі орієнтовані на міжнародну конкуренцію, тим більше наочним стає процес утворення кластерів. Таким чином, національна конкурентоспроможність багато в чому залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей регіону. Це має велике значення для урядової політики й стратегії компанії. Регіони, які входять в кластер, користуються підвищеною суспільною й державною увагою. На фундаментальні дослідження у відповідних регіонах знання виділяються бюджетні асигнування, створюють наукові інститути й вузи. Нарешті, кластер дає роботу безлічі дрібних підприємств, постачальників простих комплектуючих. Від наявності в країні ефективно діючих співтовариств багато в чому залежить конкурентоспроможність націй загалом.

Тому актуальним на сьогодні є створення кластерів для зростання територій, стимулювання їхнього технічного прогресу та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Кластер – це унікальна фінансово-економічна і організаційна форма взаємодії ресурсів, їх спільної діяльності, прогресивна форма організації капіталів і управління.

Світовий і, поки що, невеликий український досвід демонструють низку переваг виробничих систем на основі кластерної моделі, що забезпечує поєднання у виробництві конкуренції з кооперацією, уособлює «колективну ефективність», створює «гнучку спеціалізацію». Кластери будуються на використанні ефекту масштабу. Кластери – це точки зросту, стимулятори технічного прогресу, які становлять механізм підвищення регіональної і національної конкурентоспроможності.

Підтримуючи співробітництво, компанії не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат на виробництво та цінах, підвищенні якості продукції, пошук кращих постачальників, формуванні нових каналів розповсюдження власної продукції тощо. Таким чином, підвищується конкурентоспроможність не лише окремо взятого підприємства, а певного географічного регіону і економіки країни загалом. Формування економіки держави на основі кластерів – це створення конкурентоспроможної, інноваційної та інвестиційно привабливої економіки, кінцевим результатом якої є підвищення рівня та якості життя населення.

Кластер – це група локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг,

інфраструктури, науково-дослідних інститутів, вузів та інших організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного.

Економіка, що формується на основі кластерів, – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки, що забезпечує високий рівень та якість життя населення. Кластери потрібні, бо: процеси інновації вимагають ресурсів і компетенції, які перебувають часто за межами окремо взятої компанії; кластери – це: сполучення конкуренції та співробітництва, “колективна ефективність”, “гнучка спеціалізація”; використання ефектів масштабу; полюси зростання; кластери – частина більш широкої концепції конкурентноздатності. Кластерні механізми або локальні мережі територіально-виробничі системи є джерелами та факторами економічного зростання територій.

Для України, яка тільки починає будувати свою регіональну політику, виглядає особливо актуальним вивчення останньої розвинених країн, заснованої на кластерному підході у світлі орієнтації на європейську інтеграцію. Отже, ці визначення дозволяють сформулювати основні вимоги до використання кластерного підходу.

Відповідно кластерний підхід використовується: при аналізі конкурентоспроможності держави, регіону, галузі як основа політики економічного розвитку; при розробці програм регіонального розвитку – основа стимулювання інноваційної діяльності, “магніт” для залучення інвестування – основа взаємодії великого і малого бізнесу. Отже мета кластера – підвищити внутрішню та міжнародну конкурентоспроможність його членів за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновації, освіти, навчання і заходів політики підтримки [7, с. 32].

Однак, щоб проводити дослідження кластерів і робити висновки для економічної політики, існує потреба в більш точній концептуалізації того, чим є кластери та пов'язані з ними явища. Беручи до уваги такі кластерні підходи, слід згадати кінцеве пояснення їх мети.

Американський вчений Майкл Портер, фахівець у питаннях кластерів, дає більш конкретне визначення: “Кластери – це зосередження в географічному регіоні взаємозалежних підприємств та установ у межах окремої області”. Далі М. Портер доповнює визначення тим, що кластери охоплюють значну кількість різного роду підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а саме: постачальників спеціального оснащення, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів і т.п. Крім того, “...багато кластерів містять органи влади та інші установи – такі, як університети, центри стандартизації, торговельні асоціації, які забезпечують утворення, спеціалізоване перенавчання, інформацію, дослідження та технічну підтримку” [3, с. 26].

Провівши детальне дослідження основної мети кластерів, ми пропонуємо класифікаційну характеристику. Її можна визначити за низкою ознак:

– за галузевою належністю (міжгалузеві – об'єднують підприємства різних галузей. Зазвичай на світовому ринку таких кластерів більшість. Як стверджував американський фахівець у галузі кластерів М. Портер, міжгалузеві кластери

охоплюють значну кількість різних підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби та підвищення конкурентоспроможності (таких більшість), які залучають підприємства різних галузей, як традиційних, так і високотехнологічних, галузеві, коли всі члени кластера належать до однієї галузі). Галузеві – непоширений вид кластерів, що об'єднує підприємства однієї галузі з метою підвищення потужностей та обсягів виробництва;

- за структурою (кластери, які складаються насамперед з малих та середніх підприємств, що дає змогу поєднувати переваги наявного малосерійного виробництва із значним підходом, кластери, що були створені на базі великих підприємств та організацій. Ядром є велике підприємство, навколо якого групуються малі та середні;
- за рівнем взаємодії між членами кластера (кластери з вільними відносинами в асоціації, з регламентованими відносинами, діями між членами кластера, з несистемними відносинами);
- за характером зв'язків (виробничі, створені на базі промислових підприємств, які практично не підтримують відносин з наявними науково-дослідними організаціями, науково-технічні, які утворюються навколо університетів або залучають їх до свого складу, у свою систему, змішані);
- за кількістю членів кластера (кластери, які складаються з невеликого числа (до 20 членів), кластери, які складаються із значного числа підприємств, організацій та установ (більше 20 членів));
- за рівнем охоплення управління та географічного охоплення (макрокластери – групи взаємопов'язаних та взаємодіючих галузей, окремих сегментів у межах країни загалом, мезокластери – взаємопов'язані галузеві групи підприємств у межах конкретного регіону, мікрокластери – представляють рівень міста);
- за міцністю (сильний – ефективна структура кластера, що відбиває найважливіші стадії виробничого циклу). Це висока, інтенсивна конкуренція та активна взаємодія між учасниками, що створюють стійкі конкурентні переваги (стійкий – структура кластера і взаємодія між наявними учасниками кластера, що стабільно розвиваються (однак у певний момент не накопичена "критична маса" виробничого, індустріального потенціалу для одержання значних переваг від агломерації, значного прибутку, різноманітних надходжень, доходу), а також взаємодія всередині кластера [4, с. 35; 54].

Таким чином, на сьогодні застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності. Кінцева мета – посідання Україною гідного місця у глобальній системі економічного та політичного розвитку. Саме для України, особливо в умовах всезростаючої глобалізації та конкуренції, питання скорішого створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об'єднань набувають особливої актуальності та мають безумовну перспективу, особливо в умовах змін, що

відбуваються у світовій економіці, у якій на перший план виходить володіння якісно новим видом ресурсів, а саме – інформацією, інноваціями та інтелектом.

Отже, можна сказати, що в останнє десятиріччя кластери та регіональна політика, яка заснована на них, слугують найбільш успішним інструментом економічного розвитку регіонів у західних країнах. Кластерні ініціативи, що підтримують форми кооперації між підприємствами, державним сектором та інституціями (університетами, дослідницькими центрами), є рушійними силами економічного зростання та зростання зайнятості в багатьох регіонах світу.

Список літератури

1. Амоша, О. І. Перспективи формування транскордонних євро регіональних інноваційних систем і нанотехнологічних кластерів [Текст] / О. І. Амоша, В. І. Ляшенко // Соц.-екоп. пробл. сучас. періоду України. – 2008. – Вип. 3. – С. 159-176.
2. Войнаренко, М. П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України [Текст] / М. П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій / Матеріали конференції 1-2 листопада 2001р. – Київ: Спілка економістів України, 2001. – С.25-33.
3. Портер, М. Е. Конкуренція [Текст] / М. Е. Портер. – Москва: Вільямс, 2005. – 608 с.
4. Соколенко, С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации [Текст] / С. Соколенко // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации / Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003. – С.24-28.
5. Соколенко, С. Кластери в глобальній економіці [Текст] / С. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
6. Тищенко, О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції [Текст] / О. М. Тищенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Вип. 21. – К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. – С. 74-81.
7. Хасаєв, Г. Р. Кластери – сучасні інструменти підвищення конкурентноздатності регіону (через Партнерство до майбутнього) [Текст] / Г. Р. Хасаєв, Ю. В. Міхеев // Журнал «Компас промислової реструктуризації». – №1. – 2003. – С. 1-13.
8. Шумська, Г. М. Регіональний аналіз сучасного стану промислового комплексу Харківської області [Текст] / Г. М. Шумська // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: Вид. «ФОРМ Павлов М. Ю.», 2010. – С. 63-64.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sme.ukraine-inform.org.ua.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.krsu.edu.kg/vestnik/v3/a15.html.

РЕЗЮМЕ

Гораль Лилиана, Войтків Тарас

Применение кластерного подхода - условие повышения эффективности инновационного развития региона

Стаття посвящена проблемам применения кластеров в регионах Украины на основе использования подходов, классификационных признаков, определяющих эффективность их инновационного развития.

RESUME

Horat' Liliana, Voytkiv Taras

The usage of cluster approach as the condition for efficiency of innovation development of the region

The article is devoted to the problems of application of clusters in the regions of Ukraine on the basis of application of approaches, classifications that determine the effectiveness of their innovation.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2012 р.